

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Het probleem van de politikologie

Benthem van den Bergh, G. van

Citation

Benthem van den Bergh, G. van. (1972). Het probleem van de politikologie. *Acta Politica*, 7: 1972(2), 167-176. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449301>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449301>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

noemd. Als het lijstje van politieke problemen in Nederland enig houvast biedt, dan moet men konstaten, dat bij de politikologen meer kennis van economie, economische statistiek en econometrie verondersteld wordt dan zij bezitten. Ook zouden zij bij uitstek organisatiedeskundigen moeten zijn. Zij zouden zich veel meer moeten concentreren op planningsvraagstukken. Aangezien doelen uit normen worden afgeleid en voor een groot deel met behulp van normen worden gerealiseerd, zouden de politikologen er goed aan doen een meer-dan-juridische normenleer te ontwikkelen. Aangezien een vaak voorkomend doel in politieke processen is 'andere mensen tot iets bewegen', is ook oriëntatie op communicatiewetenschap en andragologie zeer gewenst. Kortom, de politikologen zouden minder 'sociologisch' en meer 'futuurologisch' moeten worden, daarin niets anders volgend dan de aard van hun kenobject. Hun specialiteit zou moeten zijn: weten, hoe men in een samenleving dingen voor elkaar krijgt. Hele grote dingen over een aantal jaren, zowel als kleine tegen de dag van morgen.

Samenvatting in stellingen

- 1 — De vraag, welke bijdragen de Nederlandse politikologie moet leveren tot de oplossing van politieke problemen, kan niet worden beantwoord zonder een specificatie van die problemen.
- 2 — Elke formulering van een specifiek politiek probleem stelt de normen aan de orde, die iets tot een probleem maken.
- 3 — Tot de belangrijkste politieke problemen in Nederland zijn te rekenen: economie, democratisering, vrij tijd, opleiding, planning, inkomens, functieverlies, vorming, milieu, bevolking, geld-of-aanspraken, defensie.
- 4 — Een fundamenteel tekort der politikologie is, dat zij niet weet, hoe zij problemen als deze kan en moet aanpakken. Dit als gevolg van haar kausalistisch, positivistische en behavioristische bindingen.
- 5 — Politikologie heeft een geakkordeerd en consistent begrippen-apparaat nodig, waarin de sleutelwoorden der politiek zijn geïdentificeerd, geordend en omschreven.
- 6 — 'Politiek: wie bereikt wat, wanneer, hoe en voor wie.' De grote kans voor politikologie ligt in 'goal-thinking'.
- 7 — Iedere politikoloog kan en moet zijn bijdrage tot de oplossing van politieke problemen primair leveren via de vervulling van zijn taak. Werkt hij aan een universiteit, dan heeft hij als taken op zich genomen: onderwijs, onderzoek en bevordering van maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef. Dit vult zijn tijd.
- 8 — De bijdrage van de politikoloog moet zich van die andere wetenschapsbeoefenaars onderscheiden door een eigen denktrant aanpak en kennis. Of hij daartoe in staat is, is een tweede.

Het probleem van de politikologie door G. van Benthem van den Bergh

De vragen van de Kring zijn niet gemakkelijk te beantwoorden, omdat er zoveel begrippen in worden gebruikt, die ik problematisch acht (politieke problemen, politieke praktijk — en niet te vergeten politikologie). Maar ik zal toch proberen in de vorm van stellingen korte antwoorden te formuleren.

1 — De bijdrage van politikologen kan en moet zich niet onderscheiden van die van beoefenaars van andere *sociale* wetenschappen.

2 — Politieke praktijk — dat wil zeggen de identificatie met het belang van een van de groepen, die verwickeld zijn in de voortdurende strijd om beperkte kansen (macht, status, inkomen, etc.), zoals die in feite plaatsvindt — bepaalt wat als 'problemen' wordt gezien. Wetenschapsbeoefenaars dienen zich van die beperkte perspectieven op 'politieke problemen' te distantieren. Zij moeten proberen er toe bij te dragen, dat *alle* mensen een hoe langer hoe realistisch begrip en inzicht krijgen in de dynamiek en structuur van hun onderlinge afhankelijkheidsrelaties en in de verschillende soorten van dwang, die zij op elkaar uitoefenen.¹

3 — In hoeverre het afleggen van een doctoraalexamen in de politikologie nuttig is ('kan') voor de verschillende soorten politieke praktijk kan ik niet beoordelen. (Misschien is het wel een onderzoek waard: je kan er tenminste uitstekend vragenlijsten voor gebruiken). De verantwoordelijkheid van de politikoloog ('moet') in de politieke praktijk verschilt niet van die van andere wetenschapsbeoefenaars en intellectuelen: 'It is the responsibility of intellectuals to speak the truth and to expose lies (Noam Chomsky²). Maar die verantwoordelijkheid kan maar al te makkelijk in conflict raken met de eisen die de 'politieke praktijk' stelt. Mag de politikoloog dan niet liegen en de 'niet-wetenschappelijk gevormde burger' wel? Misschien zal de politikoloog beter kunnen weten dat hij liegt.

4 — Alleen door verhoging van het wetenschappelijk niveau — dat wil zeggen door een meer *autonoom* proces van theorievorming over de sociale werkelijkheid, dat het ontwikkelen van realistischere modellen van de structuur van sociale samenhangen mogelijk maakt — kan een geïntegreerde *maatschappijwetenschap* er toe bijdragen om de *kosten* van het oplossen van politieke problemen minder te maken: 'het blinde verloop van de voor (mensen) vaak zinloze, vaak destructieve en leed veroorzakende dwangmatigheden beter onder controle te brengen en zo bij te sturen, dat ze minder ruïneus verlopen'. (Norbert Elias). Door wetenschapsbeoefening te richten op het 'oplossen'

¹ Zie daarover nader 'Problemen van distantie en betrokkenheid' in Norbert Elias, *Sociologie en Geschiedenis*, Amsterdam 1971, waarop mijn antwoorden in belangrijke mate zijn gebaseerd.

² In zijn 'The Responsibility of Intellectuals' in *American Power and the New Mandarins*, New York, 1969.

van 'politieke problemen', dat wil zeggen door wetenschap ondergeschikt te maken aan het perspectief van een bepaalde partij in de maatschappelijke strijd (en dat is de staat ook) is de kans op een cumulatief proces van meer autonome theorievorming gering. De politikologie loopt dan het gevaar een vorm van machtslegitimatie of van beheerskunde te worden.³ Maar zolang de activiteit van beoefenaars van de sociale wetenschappen in feite vooral ten goede komt aan de staten, klassen en andere groepen in wiens voordeel de bestaande machtsbalansen in de wereldmaatschappij doorslaan, is het moeilijk om overtuigende argumenten aan te voeren tegen degenen die deze balansen meer in evenwicht willen brengen, dat wil zeggen hun werk in dienst willen stellen van onderliggende, onderdrukte of uitgebuite, groepen.⁴ Met de idee van de waardevrijheid van de wetenschap komt men als tegenargument in ieder geval niet ver.⁵

Bij wijze van toelichting op mijn antwoorden zal ik drie punten wat nader uitwerken. Maar ook de toelichting moet gezien het karakter van discussiestuk schematisch blijven. Met name het derde punt vereist eigenlijk een veel uitvoeriger verhandeling.

1, De autonomie van de politikologie.

2, Wat zijn 'politieke problemen'?

3, De taak van een maatschappijwetenschap.

1, De autonomie van de politikologie

Zou het niet goed zijn om ons eens te bezinnen op de vraag op de politikologie de pretentie een zelfstandige tak van wetenschap te zijn wel kan waarmaken? Zou het soort van specialisering in de sociale wetenschappen, zoals die nu in universiteiten is geïnstitutionaliseerd, niet also zodanig al een obstakel kunnen zijn voor het leveren van bijdragen tot de oplossing van politieke problemen? Economie, sociologie en politikologie (als staatswetenschap) werden zelfstandige takken van wetenschap in een bepaalde fase van de historische ontwikkeling van West-Europa, de 'liberale' periode van de negentiende eeuw. Men nam toen aan, dat de 'economie' en de 'samenleving' elk hun eigen wetten en regelmatigheden hadden, zodat zowel de economie als de samenleving het beste zouden functioneren, als de 'staat' zich daar zo min mogelijk mee be-

³ Ook daarover heeft Chomsky in *American Power and the New Mandarins* veel behartenswaardigs gezegd.

⁴ Zie voor een van de best geargumenteerde verdedigingen van dit standpunt Herman Schmid 'Peace Research and Politics' in *Journal of Peace Research*, 1968; no. 3, blz. 217—232.

⁵ Wie zich daar toch nog op wil beroepen leze behalve Elias ook het uitstekende essay van L. W. Nauta 'Wetenschap en waardevrijheid' in *Argumenten voor een kritische ethiek*, Amsterdam, 1971.

moeide. De belangen van de opkomende industriële ondernemersklasse waren natuurlijk niet geheel vreemd aan die veronderstelling over de economie, de samenleving en de staat als van elkaar te scheiden, vrijwel geheel autonome sferen. De pretentie een autonome wetenschap te zijn werd in feite nog het beste door de economie waargemaakt, die erin slaagde voor staten en ondernemingen toepasbare theorieën te ontwikkelen, ook al waren dat wat ik 'technologische' theorieën zou willen noemen, omdat hun geldigheid afhankelijk is van voldoende stabiele parameters (politiek systeem, culturele normen, klassestructuur) en de beschikking over voldoende macht om ze toe te passen.⁶ Dat de economie technologische theorieën, geldig binnen een bepaalde institutionele, culturele en historische kontekst, heeft ontwikkeld, werd duidelijk uit de ontoereikendheid van die theorieën bij het oplossen van de ontwikkelingsproblemen van de derde wereld. 'Ontwikkeling' bleek gezien te moeten worden als een 'totaal' proces, waarbij juist de *samenhangen* tussen wat als economische, sociale, psychologische of politieke factoren werden beschouwd moesten worden geanalyseerd. Dat 'ontwikkeling' als theoretisch en politiek probleem 'interdisciplinair' moet worden aangepakt, daarover bestaat nu nauwelijks nog meningsverschil. Maar van interdisciplinaire samenwerking in *theorievorming* is nog niet veel terechtgekomen, omdat sociologen, economen en politikologen geneigd zijn om vanuit het begrippenapparaat en theoretisch kader van hun eigen discipline te denken — en dat ook willen blijven doen, omdat ze hun identiteit en status als wetenschapsbeoefenaar daaraan ontlenuen.

Wat rechtvaardigt de aanspraak op autonomie van een wetenschap dan? Ik kan niet beter doen dan opnieuw Elias te citeren: 'Men kan steeds weer constateren, dat wetenschappelijke beroepsgroepen de beschikking over relatief autonome academische instellingen trachten te rechtvaardigen, doordat zij eigen theorieën, eigen methoden en een eigen woordgebruik ontwikkelen, zonder dat deze relatieve autonomie van hun theorieën en begrippen evenwel

⁶ Zie over het probleem van de relatie tussen geldigheid en toepasbaarheid en macht ('social control') van wat ik 'technologische' theorieën heb genoemd J. F. Glastra van Loon. *Social Science and Social Change in Development and Change*, Vol. 1, Nr. 1, blz. 35—49. Twee citaten: 'The scientist is not a passive observer, whose information is more in accordance with reality 'as it is', te more he refrains from acting. Rather, he can only assess the adequacy of his 'knowledge in terms of its applicability (mijn curs. v. d. B.)', en 'If it is a characteristic of the social sciences that they may influence the behaviour of the agents in the field that is the object of inquiry of the sciences themselves, then the more this influence takes on the form of effective social control, the more urgently the question arises to what extent the empirical confirmation of social theories must be attributed to the normative application of the contents of those theories'.

ook te rechtvaardigen is door een relatieve autonomie van hun objectgebied'.⁷ Is dit met de politikologie niet ook het geval? In hoeverre is er werkelijk sprake van relatieve autonomie van het objectgebied van de politikologie? Wat is dat objectgebied eigenlijk precies?

Het is niet moeilijk om de vraag naar het objectgebied van de politikologie te beantwoorden, als de vraag naar de relatieve autonomie daarvan maar niet wordt gesteld. Politiek is het overheidsbeleid alsmede de totstandkoming en effecten daarvan, geeft bijvoorbeeld Hoogerwerf als volgens hem wetenschappelijk meest bruikbare omschrijving, omdat daarin beleid, macht, de staat, conflict en samenwerking en de verdeling van materiële en immateriële goederen, die respectievelijk door gezaghebbende politikologische auteurs centraal gesteld zijn, allemaal een plaats vinden.⁸ Maar hij wijst er elders op, dat *verklaringen* voor politieke verschijnselen ook 'in allerlei niet-politieke verschijnselen' gezocht moeten worden. Dan moet toch wel de vraag opkomen wat voor zin het eigenlijk heeft om nog van 'politieke' verschijnselen te spreken. De verdeling van belastingdruk en belastingopbrengsten is ongetwijfeld een van de meest belangrijke aspecten van het overheidsbeleid, volgens Hoogerwerf dus een politiek verschijnsel. Maar kunnen we de daartoe genomen beslissingen niet met evenveel recht een economische of sociale beslissing noemen? Voor de gevolgen geldt dat a fortiori. Moeten we dan niet streven naar een algemeen model van de ontwikkeling van staatsamenlevingen — en hun onderlinge relaties: de defensiebegroting — om te kunnen verklaren waarom de beslissingen genomen worden zoals ze worden? Gaat het er dan niet juist om de samenhangen tussen bijvoorbeeld staatsbestuur, concurrentie en samenwerkingsprocessen tussen ondernemingen, klassenstructuur en socialisatie processen op het spoor te komen?

Wetenschappelijke specialisering, die niet op relatieve autonomie van een objectgebied is gebaseerd, kan er daardoor toe leiden, dat belangrijke wetenschappelijke én politieke problemen niet worden aangepakt, omdat geen van de disciplines zich daartoe bevoegd acht. Men kan zich dan zelfs gaan afvragen of dat soort specialisering niet ideologische functies is blijven vervullen, ook al worden de ideologische veronderstellingen, die oorspronkelijk voor het ontstaan ervan verantwoordelijk waren, niet meer gedeeld. Een goed voorbeeld van verwaarlozing door de politikologie is bijvoorbeeld de structuur en de gevolgen van duurzame afhankelijkheidsrelaties tussen staatsamenlevingen.⁹ Alleen marxistische auteurs, die beschikken over een theore-

⁷ Norbert Elias. *Wat is Sociologie*. Utrecht 1971, blz. 66—67.

⁸ A. Hoogerwerf, 'Politiek' in het door hem geredigeerde *Verkenningen in de Politiek*, Alphen aan de Rijn, 1971, blz. 18.

⁹ Zie daarover ook mijn 'Wat zijn 'internationale betrekkingen'', *Oost-West*, jg. 9, no. 6, juni 1970, blz. 251—253.

tisch model, waarin wel samenhangen tussen politieke, economische en sociale 'verschijnselen' worden aangegeven (zij het naar mijn mening over het algemeen te reductionistisch) hebben zich daarmee beziggehouden. Dat kan verklaren, waarom de politikologe Suzanne Bodenheimer in haar 'Dependency and Imperialism: the roots of Latin American Underdevelopment'¹⁰, waarin zij met succes de vraag probeert te beantwoorden waarom de Alliance for Progress — de Amerikaanse bijdrage tot 'oplossing' van het probleem van de onderontwikkeling van Latijns-Amerika — heeft gefaald, wel de marxistische literatuur, maar nauwelijks de politikologische literatuur kan gebruiken. Het hoeft daarom geen verwondering te wekken, dat studenten in de politikologie, die ongelijkheid tussen en binnen staten als het belangrijkste politieke probleem zien, bij marxistische auteurs te rade gaan. Dat gebeurt lang niet altijd — het lijkt me goed om dat nog eens te benadrukken — vanuit een ideologisch a priori, maar ook — of juist — omdat auteurs, die op Marx voortbouwen, een meer adequate theoretische oriëntatie bieden dan de politikologie.¹¹ Dat zal zo blijven, zolang de politikologie probeert een autonome wetenschap te zijn, zonder dat daarmee een relatief autonoom objectgebied in relatie tot de objectgebieden van andere sociale wetenschappen correspondeert. Daarom ben ik van mening, dat ook politikologen zich zullen moeten richten op het ontwikkelen van een maatschappijwetenschap, die vanuit een ontwikkelingsperspectief 'de manieren waarop mensen de problemen van het samenleven kunnen oplossen' (Goudsblom) bestudeert. Wetenschappelijke specialisering kan dan op den duur opnieuw worden bepaald door de aard van die problemen.

2, Wat zijn 'politieke problemen'?

Wat zijn 'politieke problemen'? Dat is allerminst een gemakkelijk te beantwoorden vraag. Wat de een als probleem ziet, kan de ander zeer welkom zijn.

¹⁰ *Politics and Society*, Vol. I, No. 3, may 1971, blz. 327—357. In het geval van samenlevingen, die zozeer economisch afhankelijk zijn en overheerst worden als de Latijns-Amerikaanse, worden de sociale en politieke structuur zozeer door die afhankelijkheidsstructuur bepaald, dat het marxistisch model adequater is om ook hun ontwikkeling op langer termijn te verklaren dan dat voor de ontwikkeling van West-Europa het geval is, waar staatsvormingsprocessen niet tot 'economische' processen gereduceerd kunnen worden. Zie Norbert Elias. *Über den Process der Zivilisation*. Bern & München 1969, deel II.

¹¹ 'If this approach can be termed Marxist, all it means is that on the above criteria Marxism as a perspective in the social sciences displays a potential for the analysis of the underdeveloped world that is lacking in conventionally more acceptable procedures' zo schrijft Henry Bernstein aan het slot van een uitstekende kritische studie 'Modernization Theory and the Sociological Study of Development', *Journal of Development Studies*, Vol. 7, No. 2, Jan. '71, blz. 141-160.

Wat de ene partij bijvoorbeeld ziet als 'politieke instabiliteit', kan voor de andere partij een 'revolutionaire situatie' zijn. Verschillende perspectieven op dezelfde situatie leiden tot verschillende omschrijvingen van wat als 'probleem' wordt gezien. Wie bijdragen tot het oplossen van politieke problemen niet problematisch acht, is gedwongen om uit te gaan van een of andere opvatting van het 'algemeen belang' of van de harmonie van belangen van alle leden van een samenleving. Wanneer de 'Nederlandse' politikologie een specifieke taak toegedacht wordt, denkt men bij 'politieke problemen' dan waarschijnlijk aan problemen, zoals die zich bij het tot stand komen van het Nederlandse overheidsbeleid voordoen en aan het geven van beleidsadviezen, die tot het oplossen van dat soort problemen kunnen bijdragen. Maar ook de Nederlandse overheid neemt zelden besluiten, die voor alle leden van de samenleving — laat staan de mensheid als geheel — van evenveel belang zijn. Bij het geven van beleidsadviezen kan niet worden vermeden, dat men zich impliciet of uitdrukkelijk identificeert met het perspectief — en daardoor met de belangen — van een van de partijen in de maatschappelijke strijd. Dat zal daarom dan ook in die termen moeten worden gerechtvaardigd. Met het bij politikologen populaire 'wetenschappelijk waardenrelativisme' van Brecht kan volgens mij niet worden volstaan, omdat geen enkel criterium wordt geboden waarmee bijvoorbeeld het geven van — 'wetenschappelijk' verantwoorde — adviezen aan een terreurbewind kan worden uitgesloten. Wat wordt gepresenteerd als 'wetenschappelijk' waardenrelativisme, kan ik niet anders zien dan als volledig waardenrelativisme zonder meer. Het enige verschil is, dat langs een omweg de wetenschap als waarde wordt binnengesmokkeld, in die zin, dat wordt verondersteld, dat naarmate beleid 'wetenschappelijker' wordt — wat voor beleid dat ook is — dat uiteindelijk in het belang van de gehele mensheid zal zijn. Wat goed is voor de wetenschap is goed voor de mens, om met Rudy Kousbroek te spreken, die tenminste toegeeft, dat dit een ideologische uitspraak is.

Het probleem van het 'algemeen belang' heeft ook de marxistische traditie van het denken over de relatie tussen 'theorie' en 'praxis' sterk beïnvloed. Wetenschappelijke theorievorming moet in die traditie in dienst staan van de emancipatie van de mensheid in zijn geheel, van het scheppen van de mogelijkheid, de mens *bewust* zijn eigen geschiedenis gaat vormen. Het proletariaat wordt in dat verband gezien als de universele klasse, in die zin, dat het zich met behulp van theorievorming bewust kan worden van zijn potentieel emancipatorische rol in het historisch proces. De identifikatie van de wetenschapsbeoefenaar met de belangen van het proletariaat is daardoor niet problematisch, maar wordt dat opnieuw als het bestaan van het proletariaat als potentieel revolutionaire klasse problematisch wordt.¹² Men kan natuurlijk ook zeggen, dat het er niet toe doet of het proletariaat — of hoe men onder-

drukte, uitgebuite, onderliggende groepen ook wil noemen — een bij voorbaat vaststaande historische rol heeft. Er zijn in de wereld nu eenmaal tegenstrijdige belangen, zodat wetenschapsbeoefenaars gedwongen zijn een keuze te maken, zich met het belang van een bepaalde klasse te identificeren. Maar hij moet niet proberen die keuze te verhullen door een mooi verhaal over het algemeen belang op te hangen. Dit is een pleidooi voor engagement, voor volledige betrokkenheid bij de maatschappelijke strijd van de beoefenaar van de sociale wetenschappen. Ik geloof niet, dat er tegen dit standpunt veel in te brengen valt, wanneer men er tenminste vanuit gaat, dat de taak van de sociale wetenschappen allereerst het geven van expertise is. De vraag naar de bijdrage van de politikoloog (of andere beoefenaar van de sociale wetenschappen) aan het oplossen van politieke problemen kan dan alleen vanuit een ideologie worden beantwoord. Het gaat dan om het kiezen van de *juiste* ideologie. Maar waar zijn criteria te vinden om die juistheid te bepalen? Is er geen uitweg uit dat dilemma? Kan de discussie over de taak van de politikologie (beter: van de maatschappijwetenschap) worden losgemaakt uit de ideologische discussie zonder tot nihilisme te leiden? Dat brengt me op mijn derde thema.

3, De taak van een maatschappijwetenschap

Het is volgens mij niet de taak van een geïntegreerde maatschappijwetenschap, die zoals ik eerder heb betoogd beoefenaars van de nu in universiteiten afzonderlijk geïstitutionaliseerde sociale wetenschappen (waartoe ook de psychologie behoort) zich ten doel zouden moeten stellen, om primair bijdragen te leveren aan de oplossing van politieke problemen *op korte termijn*. Met Elias ben ik van mening dat het de taak van de maatschappijwetenschap is 'om de netwerken te onderzoeken, die mensen met elkaar vormen, de aard en de veranderende figuraties van alles wat ze samenbindt, opdat de mensen die netwerken beter zullen begrijpen'. De taak van wetenschapsbeoefenaars is niet het oplossen van korte termijn problemen vanuit wat voor perspectief ook gezien, maar het alle mensen mogelijk maken om zich beter in de wereld te *oriënteren*.

Dat maakt een grotere mate van distantie noodzakelijk van de korte termijn perspectieven van de groepen, waartoe de wetenschapsbeoefenaar behoort of waarmee hij zich identificeert. Distantie betekent niet onverschilligheid voor het lot van die groepen. Het gaat om de *omweg* van distantie. Alleen door zich meer te distantieren van de wij-perspectieven op korte termijn, van de

¹² Zie hierover bijvoorbeeld Jürgen Habermas 'Einige Schwierigkeiten beim Versuch Theorie und Praxis zu Vermitteln' in *Theorie und Praxis*, Frankfurt am Main, 1971 en L. W. Nauta *Theorie en Praxis bij Marcuse*, Baarn 1969.

conflicten en spanningen, waarin alle mensen verwickeld zijn, kan de *structuur* daarvan, kunnen de verschillende soorten van *dwang*, die mensen op elkaar uitoefenen meer doorzichtig worden gemaakt.

Die opvatting van de taak van de maatschappijwetenschap is gebaseerd op het inzicht, dat sociale veranderingsprocessen op langere termijn (bijvoorbeeld processen van staatsvorming, kennisverwerving, klassevorming of het ontstaan van de kapitalistische produktiewijze) blind en ongepland verlopen, maar niet-temin gestructureerd zijn. Er is niet een persoon of groep aan te wijzen, die zich het verloop van die processen ten doel heeft gesteld en ze volgens plan heeft uitgevoerd. Veranderingsprocessen komen voort uit conflicten en worden mogelijk gemaakt door het feit, dat mensen niet alleen kunnen maar ook moeten leren om hun behoeften te bevredigen — en vaak zelfs om te overleven.

De sociale wetenschappen zijn evenals de politieke ideologiën ontstaan in een tijd, dat de mensen in verwarring werden gebracht door het snelle tempo van die veranderingsprocessen. Religie en traditie waren niet meer toereikend als instrumenten van orientatie. Men zocht naar nieuwe middelen om zich in de voortdurende stroom van verandering te orienteren en om die veranderingen beter onder controle te krijgen. Die verwarring bestaat nog steeds — evenals de strijd tussen wetenschap en ideologie als middelen tot meer adequate orientatie in het sociaal universum.

Maar de sociale wetenschappen dreigen die strijd te verliezen, als ze op het ingeslagen pad van specialisering blijven voortgaan en als ze zich niet weten los te maken van een opvatting over de wetenschappelijke methode, die niet is gebaseerd op de eigen aard van sociale samenhangen, maar op een uit de klassieke natuurwetenschappen afkomstig model. Dat keurslijf van 'de wetenschappelijke methode' doet wetenschapsbeoefenaars zoeken naar regelmatigheden in de relaties tussen 'variabelen' in plaats van naar de structuur van veranderingsprocessen, van de veranderende netwerken van afhankelijkheidsrelaties, die mensen met elkaar vormen. Theorievorming gericht op het zoeken naar regelmatigheden in de relaties tussen variabelen kan alleen tot 'technologische' theorieën leiden en alleen succesvol zijn indien er voldoende sociale controle bestaat om ze toe te passen. *De* wetenschappelijke methode wordt nu bovendien al een heel tijdje in tal van leerboeken gepropageerd, maar tot een cumulatief proces van sociaal-wetenschappelijke theorievorming, dat aan de daarin gestelde eisen beantwoordt, is het nog niet gekomen. Men blijft in typologieën en correlaties steken.

Het is de vraag of een studie in een van de sociale wetenschappen op het ogenblik niet eerder tot intellectuele verwarring leidt dan tot een meer realistische orientatie in de wereld. Dat hangt ook samen met het statische, korte termijn perspectief van de sociale wetenschappen. Het zijn juist de verande-

ringsprocessen, die tot desorientatie leiden. Daarom zullen we de structuur van die processen beter moeten gaan begrijpen om ons beter te orienteren en de mogelijkheden te gaan zien om die processen zo te laten verlopen, dat ze minder destructief zijn, minder menselijk lijden veroorzaken en meer menselijk geluk mogelijk maken. In het geven van een realistische orientatie, in het verschaffen van inzicht in de mogelijkheden tot bevrijding uit dwangmatig verlopende sociale processen, zie ik de bijdrage van de maatschappijwetenschap. Er kan natuurlijk tegen in worden gebracht, dat gevolgen daarvan alleen op lange termijn kunnen blijken, zodat het een alibi is om je niet te bemoeien met de politieke strijd. Maar wat weerhoudt de wetenschapsbeoefenaar om zich ook daar mee bezig te houden? Het probleem wordt dan een persoonlijk probleem: hoe de beperkte werkkraft, waarover een individu beschikt, het beste aan te wenden.

Wanneer betere orientatie, dat wil zeggen het verklaren van de structuur van veranderingsprocessen, als belangrijker taak van de maatschappijwetenschap wordt gezien dan het oplossen van korte termijn problemen, heeft dat vele consequenties. Het vergt andere vormen van institutionalisering van de sociale wetenschappen, het vergt een nadere uitwerking van de methodologische aspecten van dit soort theorievorming, het vergt het stellen van een ander soort vragen, en vooral, het vergt het vermogen tot de omweg van de distantie. Het beste voorbeeld van primair op meer realistische orientatie gericht wetenschappelijk onderzoek is het werk van Norbert Elias, die ik al een paar keer heb genoemd. Laat ik daarom tot slot opnieuw een deel van zijn analyse van de 'problemen van distantie en betrokkenheid' citeren:

'Voorlopig blijven sociologen waarschijnlijk in een dilemma gevangen. Ze werken en leven in een wereld waarin bijna overal groepen van verschillende grootte, hun eigen groepen inbegrepen, verwickeld zijn in een strijd om positie en maar al te vaak zelfs om te overleven, waarbij sommigen groepen proberen omhoog te komen en hun lot te verbeteren tegen het krachtig verzet van andere groepen in, die proberen vast te houden wat ze hebben, maar als ze daar niet in slagen op de maatschappelijke ladder dalen. Onder deze omstandigheden moeten de leden van zulke groepen wel sterk beïnvloed worden in hun denken over sociale gebeurtenissen door de constante bedreiging van hun levenswijze, hun welstand en zelfs hun leven als zodanig die van deze spanningen uitgaat. In de studie van de samenleving gespecialiseerde wetenschapsbeoefenaars voelen deze onzekerheden ook. Hun zelfervaring als beschermers van een bepaald bedreigd sociaal en politiek credo of als vertegenwoordiger van een of andere te verdedigen levensstijl moet wel net als de ervaring van hun medemensen een sterk emotionele grondslag hebben. Groepsbeelden, bijvoorbeeld die van sociale klassen of naties, en de rechtvaardigingen en argumenten die groepen voor zichzelf fabriceren, bestaan meestal uit een samenstel van werkelijkheidsgetrouwe waarnemingen en collectieve fantasieën (die overigens evenals de mythen van minder ingewikkelde samenlevingen werkelijk genoeg zijn als drijvende krachten van het handelen). Om fantasieën van waarnemingen te scheiden,

om deze groepen een spiegel voor te houden waarin ze zichzelf zien, zoals ze gezien zouden kunnen worden niet door een even sterk geïnvolveerd lid van een vijandige eigentijdse groep, maar door een onderzoeker, die probeert de structuur en werking van hun onderling conflict in een zo juist mogelijk perspectief te plaatsen, is op zich al moeilijk voor iemand wiens eigen groep in een dergelijke strijd is verwikkeld. Maar als hij een dergelijke visie in het openbaar zou uitdrukken, zou hij bovendien de samenhang en de solidariteit van zijn eigen groep kunnen verzwakken en daarmee het vermogen van zijn groep om te overleven. Er is in alle menselijke groepen een punt, dat niemand kan overschrijden door zich te distantiëren zonder voor zijn eigen groep een gevaarlijke ketter te worden, hoe consistent en hoezeer in overeenstemming met waargenomen feiten zijn dieëen en theorieën ook mogen zijn en hoe ver ze ook kunnen benaderen wat wij 'waarheid' noemen'.

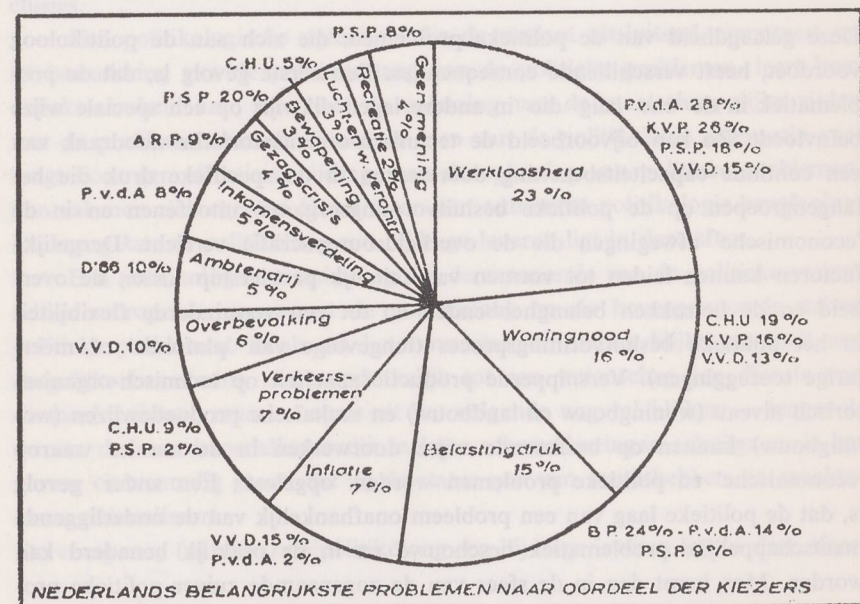
De laatste zin kan een aanknopingspunt bieden om ons te bezinnen op de bijdrage van de *Nederlandse* maatschappijwetenschap — of van Nederlandse politiekologen, die daaraan zouden willen bijdragen. Zijn niet juist in kleine landen de beste voorwaarden voor de omweg van distantie aanwezig?

1, Theoretisch deel: politiek en politikologie als waardetoedeling

Dankzij de in 1967 door de Afdeling Politikologie van het Sociaal Wetenschappelijk Instituut van de Vrije Universiteit gehouden landelijke enquête weten wij, welke problemen de kiezers op dat moment de belangrijkste vonden. Wij hebben daarmee tevens een praktisch aanknopingspunt voor de vraag, welke bijdrage de politikoloog aan hun oplossing zou kunnen leveren. Van de twaalf daar genoemde problemen zou men er twee ('ambtenarij' en 'gezagscrisis') zeker, en een derde ('bewapening') wellicht ook meteen tot het politikologische domein kunnen rekenen. Voor de andere genoemde problemen ligt dat niet zo duidelijk.

Dit is waarschijnlijk een gevolg daarvan, dat politieke problemen (vraagstukken die naar veler gevoelen door het politieke besluitvormingsproces onvoldoende worden behartigd of daarin tot impasses leiden) in het algemeen meerdere 'lagen' tonen. De problemen zijn over het algemeen niet politieke problemen zonder meer, maar tevens van technisch-organisatorische en/of van economische aard. Vaak ontlenuen zij hun probleemkarakter vooral aan die andere 'lagen'.

Aan het voorbeeld van de verkeersproblematiek en het wegenbouwbeleid kan de gelaagdheid van de politieke problemen worden duidelijk gemaakt. Van

¹ Bron: *De Nederlandse kiezers in 1967*, Agon Elsevier, Amsterdam/Brussel.